

УДК: 159.923.3

До питання дослідження особливостей системи значущих сфер життєдіяльності особистості.

Т. О. Перевозна, О. М Харцій
naganajjlo-tatjana@rambler.ru

Стаття присвячена дослідженню та реконструкції реальних факторів оцінювання дійсності, визначення місця цих факторів у виявленому психологічному просторі та зумовлюючих їх особливостей смислового функціонування особистості. Показано, що визначені структурно-динамічні характеристики ціннісної сфери досліджуваних особистостей опосередковано детермінують можливості саморегуляції. Визначення особливостей впливу структурно-динамічних характеристик ціннісно-орієнтаційної сфери на суб'єктивне психологічне значення конкретних мотивів життєдіяльності особистості дозволить сприяти її гармонізації та самореалізації.

Ключові слова: система значущих сфер життєдіяльності, ціннісні орієнтації, «картина світу», саморегуляція.

Статья посвящена исследованию и реконструкции реальных факторов оценивания действительности, определению места этих факторов в выявленном психологическом пространстве и обуславливающих их особенностей смыслового функционирования личности. Показано, что выявленные структурно-динамические характеристики ценностной сферы исследуемых личностей опосредованно детерминируют возможности саморегуляции. Определение особенностей влияния структурно-динамических характеристик ценностно-ориентационной сферы на субъективное психологическое значение конкретных мотивов жизнедеятельности личности позволит способствовать ее гармонизации и самореализации.

Ключевые слова: система значимых сфер жизнедеятельности, ценностные ориентации, «картина мира», саморегуляция.

The article investigates factors and reconstruction factors of reality avaluation, determination of where these factors place in space and psychological causes of their semantic features of personality functioning. It is shown that the found structural and dynamic characteristics of the value areas in the studied individuals indirectly determine the possibility of self-regulation. The determination of the peculiarities of structural and dynamic characteristics of value-orientation to the subjective sphere of psychological importance of specific motivations life personality will promote harmonization and fulfillment.

Key words: system important areas of life, values, «world view», self-regulation.

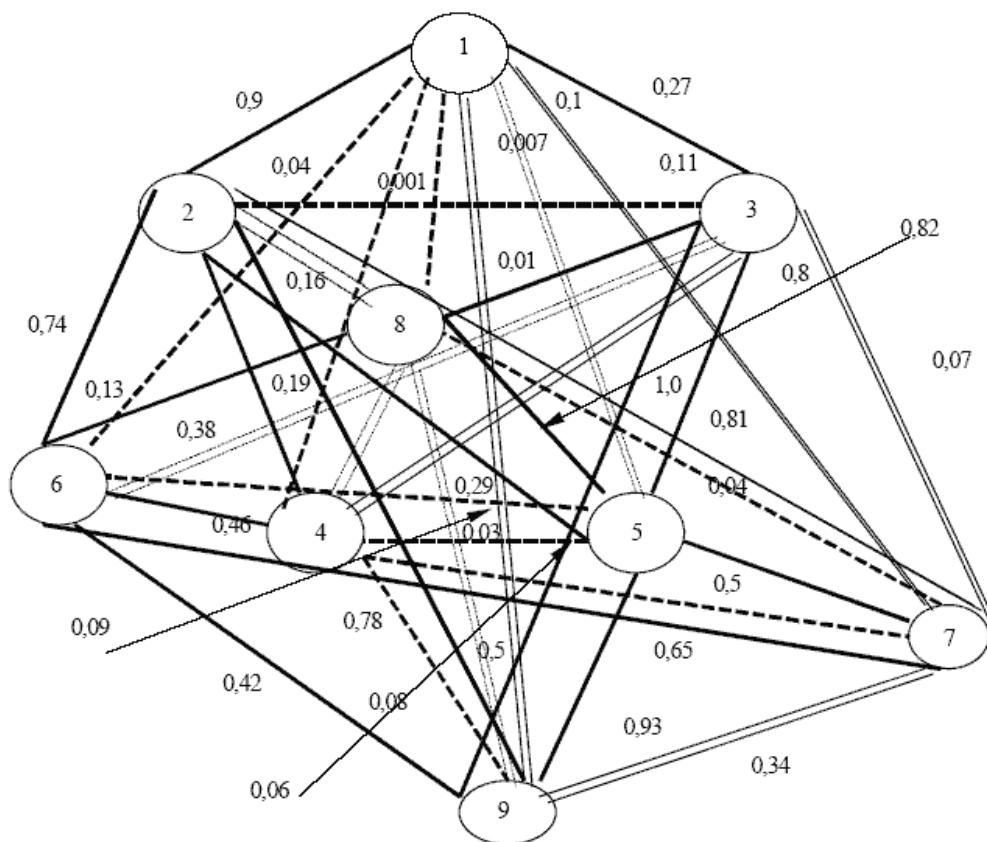
Постановка проблеми. Дослідження особливостей ціннісно-змістовної структури свідомості, смислової картини світу в цілому та характеристик окремих її елементів є одним з провідних напрямків сучасної психології особистості. Загально визнаним є розуміння змістовних особливостей індивідуальної свідомості особистості як інтегрованого та багатовимірного відображення дійсності. (1, 2, 7) Разом з тим визнається, що змістовна площина є власне особистісною площиною, а змістовні психологічні утворення – базовими системоутворюючими одиницями індивідуальної свідомості. Ієрархічна природа та структурний характер системи особистісних смислів, як відомо, визначають усталеність змістовних систем та відіграють роль внутрішніх умов, котрі забезпечують критичність та адаптивність поведінки особистості. Достатній ступінь розвитку вищого змістовного рівня регуляції є фундаментом адекватного ціннісного відображення дійсності. Актуальним є питання стабільності та інтегрованості особистісних якостей людини в різноманітних видах соціальної поведінки та різних соціальних відносинах. Цільність та стабільність поведінки конкретної особистості автори розглядають як самостійні відносно середовища перемінні, що мають здатність протистояти змінам та зумовлювати здатність людини ставити перед собою невідповідні цілі та досягати їх в нестабільних умовах життя. (3, 4, 5, 7, 8) До феноменів, котрі забезпечують стійкість та цільність поведінки належать установки, мотиви, ціннісні орієнтації та інші елементи мотиваційного механізму особистості. Виходячи з вищевказаного, цілісна інтегрована особистість це людина, чия сформована в формі порівняльних значень ієрархія цінностей стійко проявляє себе впродовж значних часових періодів в будь-яких сферах життєдіяльності. Одним з головних елементів особистісної організації є ціннісно-змістовна «теорія» особистості, за допомогою котрої людина структурує оточуючий світ. Одним з основних понять, котрі досліджуються в контексті змістовних особливостей внутрішнього світу особистості є ціннісні орієнтації. Психологічний зміст та особливості ціннісних орієнтацій визначають тип орієнтовної діяльності в певних класах суспільних цінностей.

Ця діяльність є тим психологічним механізмом, котрий зумовлює формування мотивів ціннісного вибору. Ціннісний рівень відображення дійсності являє собою особливу субстанцію особистості, психологічний зміст котрої включає в себе оціночні судження відносно об'єктів соціальної дійсності та певний тип оцінювально орієнтованої діяльності в визначеному класі суспільних цінностей. В процесі усвідомлення та прийняття особистісних змістів власної життєдіяльності, що зайняли стійкі позиції в загальній змістовній структурі, особистість надає їм статус цінностей. Постійно співствавляючи зміст певних ситуацій та поведінкових актів з ціннісним (власне змістоутворюючим) рівнем, особистість будує власну поведінку, а також відтворює ієрархії та форми опосередкування мотивів. Ціннісні орієнтації,

згідно з сучасними уявленнями, являють собою системи оціночних відносин потребового походження, безпосередньо пов'язані з ідеалами, інтересами, спрямованістю особистості. Система ціннісних орієнтацій особистості є по суті ієрархією вищих змістоутворюючих мотивів, а саме, усвідомлених людиною смислів її життя, котрі несуть потенційну готовність стати мотивом поведінки. Разом з тим, недостатньо дослідженими залишаються особливості впливу особливостей структурно-динамічних особливостей ціннісно-орієнтаційної сфери на суб'єктивне психологічне значення конкретних мотивів життєдіяльності особистості.

Мета статті – дослідження та реконструкція реальних факторів оцінювання дійсності, визначення місця цих факторів у виявленому психологічному просторі та зумовлюючих їх особливостей смислового функціонування свідомості.

Викладення основного матеріалу дослідження. З означеною ціллю були досліджені 50 осіб віком від 18 до 50 років з різним рівнем освіти (вища, незакінчена вища, середньо-технічна, середньо-спеціальна). Сімейний стан досліджуваних також був різноманітним (одружені, розлучені, самотні, повторно одружені). В якості методологічного підходу до психологічної діагностики системи смислових утворень особистості, зокрема, ціннісних орієнтацій було використано підхід Дж. Келлі. (6) Репертуарний тест рольових конструктів Дж. Келлі дозволив дослідити системи значень, виявити якісні особливості індивідуальної свідомості, описати системи смислових параметрів, котрі формують «картину світу» досліджуваних. Важливим було реконструювати систему відношень кожної окремої людини в її цілісності та унікальності, відтворити ієрархію її власних смислових утворень та індивідуально значущих цінностей. В даному дослідженні був використаний класичний рольовий список, також задавався класичний алгоритм порівняння. Обробка результатів проводилась за допомогою методів дискримінантного аналізу. Інтегративним результатом використання процедур математичної обробки стала побудова інформаційної графмоделі. Що дозволило виявити системні закономірності, виокремити підсистеми в загальному полі ціннісно-змістовних орієнтирів та встановити взаємозалежності між ними. При аналізі отриманих результатів ми розглядали їх як відображення системи ставлень досліджуваних у власних факторах оцінювання. Зміст цих факторів, в свою чергу, відображає провідні базиси класифікації дійсності цих осіб, за котрими стоїть система ціннісних орієнтацій. Отримані дані свідчать про наявність 9 блоків, котрі презентують області життєвого простору даних особистостей, котрі відображують значущі сфери їх існування. Саме дані сфери життєдіяльності мають найбільший ціннісний зміст для даного контингенту та формують найбільш значущі цінності. Взаємозв'язки між отриманими життєвими сферами відображують взаємовідносини відповідних ціннісних орієнтацій в їх системах.

Мал. Інформаційна графмодель значущих життєвих сфер.

Позначення:

1 блок — інтелектуальні досягнення; 2 блок — інтимно-особистісні стосунки; 3 блок — про-

соціальні тенденції і відповідність соціальним очікуванням; 4 блок — здоров'я; 5 блок — робота та ділові якості; 6 блок — матеріальний добробут; 7 блок — ступінь задоволення власним «Я»; 8 блок — активне ставлення до життя; 9 блок — розгорнутість власного існування в часі.

— сильні прямі зв'язки; === сильні зворотні зв'язки; - - - слабкі прямі зв'язки; = = = слабкі зворотні зв'язки.

Як видно з наведеної графмоделі, при аналізі отриманих даних були виокремлені 9 груп блоків, котрі презентують області життєвого простору, значущі для досліджуваних осіб: матеріальний добробут, інтелектуальні досягнення, інтимно-особистісні стосунки, робота та ділові якості, здоров'я, відповідність соціальним очікуванням, активне ставлення до життя та розгорнутість власного існування в часі. Виявлені системні закономірності відображують складний та багатогранний характер відносин між цими сферами життєдіяльності. Перш за все звертає на себе увагу наявність групи вершин графмоделі, що мають сильні взаємні позитивні зв'язки та практично не мають негативних. Велика кількість позитивних взаємозв'язків та їх взаємозумовлений характер дозволяє говорити про виокремлення ядра психологічної системи значущих життєвих сфер, котре утворюють такі цінності як інтелектуальні досягнення, інтимно-особистісні стосунки, здоров'я, робота та ділові стосунки та матеріальний добробут. Ця ситуація, на нашу думку, відображає високий рівень співвідношення цінностей, пов'язаних з даними життєвими сферами в ціннісно-сміслових структурах даних особистостей. При цьому, найбільшу кількість сильних зв'язків з іншими елементами ядерної системи мала вершина, що презентує інтимно-особистісну сферу (прямі сильні зв'язки з усіма іншими сферами життєдіяльності). Крім того, максимальну кількість прямих сильних зв'язків з іншими вершинами (як тих, що входять в ядро, так і інших) мала сфера матеріального благополуччя. Разом з тим, слід звернути увагу на виокремлення такої вершини як розгорнутість у часі, за котрою стоїть представленість часової перспективи в свідомості досліджуваних. В нашій графмоделі вершина, котра відображує даний фактор за представленістю прямих сильних зв'язків з іншими вершинами займає найбільш близьке до ядра системи місце. Наявність вищезначених позитивних зв'язків ядерних сфер життя з фактором розгорнутості в часі відображує творчий ціле утворюючий характер ціннісних орієнтацій, пов'язаних з цими сферами життєдіяльності та урахування далекої часової перспективи, а також з формуванням генеральних ліній самореалізації цих людей. Як видно з малюнка, 4 з 5 вершин, що належать до ядра ціннісно-сміислової структури пов'язані з фактором часової перспективи. Це дозволяє зробити висновок, що саме ці 4 фактора відображають ті базиси ставлення до соціальної дійсності, котрі є ціннісними орієнтаціями, що відіграють роль змістовних регуляторів життєдіяльності. В той же час сфера інтелектуальних досягнень мала найменш тісні зв'язки з підсистемою вершин, що склали ядро графмоделі, а її зв'язок з фактором розгорнутості в часі мав негативний характер. З цього можна зробити висновок, що змістовне наповнення цінності даної сфери життєдіяльності не формує мотиваційних тенденцій, тобто ця цінність є такою, що усвідомлюється як важлива, але не має смислоутворюючої сили. Результати системного аналізу демонструють також наявність такого фактору як відповідність соціальним нормам та наявність просоціальних тенденцій. Саме виокремлення цього фактору відображає значення соціальної адаптації для досліджуваних. Відносно інших життєвих сфер, значущих для досліджуваних, мало місце наступне: група конструктів, що презентує просоціальні тенденції та відповідність соціальним нормам продемонструвала взаємозв'язок з такими елементами ядра як сфера інтелектуальних досягнень, інтимно-особистісна сфера, робота та ділові якості, а також - розгорнутість в часі. В той же час негативні взаємозв'язки (зворотні структурні коефіцієнти) ця вершина мала зі сферою здоров'я, матеріального добробуту та психологічною адекватністю. Інтерпретація цих даних полягає в тому, що в структурі смислового функціонування свідомості досліджуваних інтелектуальні досягнення, успіхи в особистому житті, роботі та наявність ділових якостей, а також розгорнутість цих досягнень в часі є соціально очікуваними та відповідають загальносуспільним тенденціям. В той час як досягнення матеріального добробуту, психологічної адекватності, а також підтримка власного здоров'я ці люди не пов'язували з про соціальними тенденціями. За своїм змістовним наповненням близькою до попередньої групи конструктів виявилась група, котра презентує проблематику психологічної адекватності. Утворена цією групою конструктів вершина мала прямі сильні зв'язки з роботою та діловими якостями та сферою матеріального добробуту. Всі інші зв'язки цієї вершини — негативні. Ці дані, за нашою думкою, пов'язують самосприйняття та самооцінку людини в сучасних соціально-економічних умовах з наявністю роботи та особистісних якостей, котрі забезпечують достатній рівень матеріальних досягнень. А також використання саме цих досягнень в основі оцінювання елементів дійсності.

Висновки. В даній статті розглянуті результати, отримані за допомогою методики Келлі як відображення системи відношень досліджуваних в їх власних факторах оцінювання дійсності. Зміст цих факторів відобразив провідні підгрунтя класифікації предметної та соціальної дійсності, за котрими стоїть система ціннісних орієнтацій. Аналіз особливостей смислового функціонування свідомості у вигляді системи значущих сфер життєдіяльності, котрі відображують взаємовідносини провідних ціннісних орієнтацій дозволяє зауважити ряд закономірностей функціонування цієї системи. Перш за все виявлена досить висока структурованість системи ціннісних орієнтацій. Сміслові конструкти свідомості досліджуваних наповнені традиційним змістом, досить гармонійно вписуються в їх картину світу, котра достатньо адекватно відображує соціальну дійсність. Це свідчить про достатню інтеріоризацію соціальних норм та достатніх адаптивних можливостях цих

людей. Крім того, ціннісні орієнтації організовані смисловою перспективою, котра формує головні змістовні лінії їх життєдіяльності та досить адекватному їх психологічному наповненню. Виявлено ряд цінностей, котрі формують головну смислову лінію існування даних особистостей. Виділено сфери життєдіяльності, котрі є найбільш значущими для досліджуваних та мають найбільший ціннісний потенціал. Цими сферами життєдіяльності є: інтимно-особистісні стосунки, здоров'я, робота та ділові якості, матеріальний добробут. Крім того, виокремлено фактор розгорнутості в часі, як такий що визначає провідні мотиваційні тенденції та структурує генеральну лінію самореалізації особистості. Що гармонізує життя людини, забезпечує достатній рівень його цілісності. Зв'язок з минулим досвідом та віднесеність до часової перспективи зумовлює здатність ціннісних орієнтацій відігравати роль ефективних регуляторів в різноманітних соціальних ситуаціях. Що створює можливість для необхідних механізмів саморегуляції та адаптивних ресурсів.

Література

1. Асмолов А. Г., Братусь Б.Г., Зейгарник Б.В., Петровский В.А. О некоторых перспективных исследованиях смысловых образований личности / А.Г.Асмолов // Вопросы психологии. — 1979. — № 4. — С. 35–47.
2. Додонов Б. И. О некоторых перспективах исследования смысловых образований личности / Б.И. Додонов // Вопросы психологии. — 1973. — № 5. — С. 18–28.
3. Перевозная Т. А. Нарушения механизмов саморегуляции у аномальных личностей в их взаимосвязи со структурно-динамическими характеристиками их ценностно-ориентационной сферы / Т. А. Перевозная // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Сер.: Психологія. — Вип. 45. — Х.: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2011. — № 937. — С. 238–241.
4. Перевозная Т.А. Противоправное поведение несовершеннолетних правонарушителей как результат неверной оценки ситуации / Т. А. Перевозная // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Сер.: Психологія. — Вип. 49. — Х.: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2012. — № 1009. — С. 280–282.
5. Перевозна Т. О. Ціннісні орієнтації в системі гальмуючих агресію структур у правопорушників зі специфічними розладами особистості / Т. О. Перевозна // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Сер.: Психологія. — Вип. 51. — Х.: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2013. — № 1046. — С. 241–244.
6. Франселла Ф. Новый метод исследования личности / Франселла Ф., Баннистер Д. — М.: Прогресс, 1987.
7. Шестопалова Л.Ф. Особенности ценностно-смысловой сферы и нарушений механизмов социальной адаптации у психопатов, реализовавших противоправные действия / Л.Ф.Шестопалова, Т.А.Перевозная // Журнал психиатрии и медицинской психологии. — 1999. - № 2. — С.81-92.
8. Шестопалова Л.Ф. Ценностно-смысловая сфера личности со специфическими расстройствами и склонностью к противоправному поведению / Л.Ф.Шестопалова, Т.А.Перевозная // Психологический журнал. — 2003. — Т.24. - №3. — С.66-71

Literatura

1. Asmolov A. G., Bratus B.G., Zejgarnik B.V., Petrovskij V.A. O nekotoryh perspektivnyh issledovanijah smyslovyh obrazovanij lichnosti / A.G.Asmolov // Voprosy psihologii. — 1979. — № 4. — S. 35–47.
2. Dodonov B. I. O nekotoryh perspektivah issledovanija smyslovyh obrazovanij lichnosti / B.I. Dodonov // Voprosy psihologii. — 1973. — № 5. — S. 18–28.
3. Perevoznaja T. A. Narushenija mehanizmov samoreguljacji u anomal'nyh lichnostej v ih vzaimosvjazi so strukturno-dinamicheskimy harakteristikami ih cennostno-orientacionnoj sfery / T. A. Perevoznaja // Visnik Harkivs'kogo nacional'nogo universitetu imeni V. N. Karazina. Ser.: Psihologija. — Vip. 45. — H.: HNU im. V. N. Karazina, 2011. — № 937. — S. 238–241.
4. Perevoznaja T.A. Protivopravnoe povedenie nesovershennoletnih pravonarushitelej kak rezul'tat nevernoj ocenki situacii / T. A. Perevoznaja // Visnik Harkivs'kogo nacional'nogo universitetu imeni V. N. Karazina. Ser.: Psihologija. — Vip. 49. — H.: HNU im. V. N. Karazina, 2012. — № 1009. — S. 280–282.
5. Perevozna T. O. Cinnisni orientacii v sistemi gal'mujuchih agresiju struktur u pravoporushnikov zi specifichnimi rozladami osobistosti / T. O. Perevozna // Visnik Harkivs'kogo nacional'nogo universitetu imeni V. N. Karazina. Ser.: Psihologija. — Vip. 51. — H.: HNU im. V. N. Karazina, 2013. — № 1046. — S. 241–244.
6. Fransella F. Novyj metod issledovanija lichnosti / Fransella F., Bannister D. — M.: PRogress, 1987.
7. Shestopalova L.F. Osobennosti cennostno-smyslovoj sfery i narushenij mehanizmov social'noj adaptacii u psihopatov, realizovavshih protivopravne dejstvija / L.F.Shestopalova, T.A.Perevoznaja // Zhurnal psihiatrii i medicinskoj psihologii. — 1999. - № 2. — S.81-92.
8. Shestopalova L.F. Cennostno-smyslovaja sfera lichnosti so specificheskimi rasstrojstvami i sklonnost'ju k protivopravnomu povedeniju / L.F.Shestopalova, T.A.Perevoznaja // Psihologicheskij zhurnal. — 2003. — T.24. - №3. — S.66-71